

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

A felsőoktatási autonómia fogalmáról és annak középkori gyökereiről

I. Bevezető gondolatok

1. A felsőoktatásban az elmúlt években – a világ fejlettebb részein: évtizedekben – lezajlott nagyarányú változások következtében világszerte *radikálisan megváltoztak* az oktatás, illetve a nevelés céljairól és feladatairól vallott elképzelések. A változások ugyan az egész oktatási szférát érintették, ugyanakkor leglátványosabb módon a felsőoktatás területén figyelhetőek meg (az okokat lásd alább). A változások a felsőoktatás majd' minden szegmensét áthatották; a szakirodalomban számos értekezés született, amely a modern egyetem ésszerű struktúráiról, betöltendő funkcióiról és hatékony működéséről, a felsőoktatás szereplőiről és ezek életmódjáról kialakult újszerű nézetek bemutatására, és a tendenciák felvázolására vállalkozik.¹

„A felsőoktatás, mint probléma” körül napjainkban világszerte kibontakozó elméleti és gyakorlati vitáknak egyik központi kérdése, hogy korunk társadalmainak egyre inkább a tömegoktatás szolgálatába állított egyeteméin *miként lehet majd az új évezred igényeinek valóban megfelelő értelmiségi szakembereket képezni.*² E kérdést a felsőoktatás-kutatók számos szempontból körüljárták, és közülük jó néhányan – saját tudományterületük legjobb ismerői – adekvát válaszokat fogalmaztak meg ezzel kapcsolatban: az „európai egyetem” kérdéskörének történeti, elméleti és gyakorlati szempontokat egyaránt figyelembe vevő feldolgozására vállalkozva a mai kutató rendkívül gazdag nemzetközi és hazai szakirodalomra támaszkodhat.³

2. *Az alapkérdés talán leglényegesebb tartalmi eleme maga az egyetemi autonómia; ez egyike a legtöbbet használt, de ennek ellenére a legkevésbé megértett fogalmainknak. Barakonyi Károly megfogalmazása szerint „a szenvedélyes megnyilatkozások alapján a szemlélő néha azt hiszi, hogy valamilyen szent, parttalan egyetemi szabadságról van szó, aminek a magasztossága a keresztes háborúk céljaival vagy Petőfi lángoló szabadságszeretetével áll közeli rokonságban”.*⁴ Maga a fogalom egyidős az első egyetemek megalakulásával, és napjainkig is a felsőoktatás egyik központi problémájának tartjuk, hiszen az autonómia korlátozása az egyetemi polgárok számára – érthető okokból – mindig is érzékeny pont volt és az is maradt.⁵ Az egyetemi autonómia és a privilégiumok kivívásának és megőrzésének állandó törekvése elválaszthatatlan minden egyetemi intézéstől.⁶ A probléma aktualitását mi sem jelzi jobban, mint az európai egyetemek autonómiáját rögzítő kiáltvány, a Magna Charta Universitatum 20 éves évfordulója.

2. 1. A Magna Charta Universitatum négy alapelvet rögzített. *Először* azt, hogy az egyetem autonóm intézmény: ahhoz, hogy teljesíthesse feladatát, a kultúra értékeinek létrehozását és átadását, minden politikai, gazdasági és ideológiai hatalommal szemben függetlennek kell lennie. A *második* alapelv az oktatási és a kutatási tevékenység egysége. A *harmadik* a kutatás, az oktatás, a képzés szabadsága, amelynek tiszteletben tartását az államhatalomnak és az egyetemeknek saját illetékességi körükön belül biztosítaniuk kell. Végül a *negyedik* alapelv kimondja, hogy az egyetem az európai humanista hagyományok letéteményese, küldetését úgy teljesíti, ha nem vesz tudomást földrajzi vagy politikai határokról, és hangsúlyozza a különböző kultúrák kölcsönös ismeretének és kölcsönhatásának szükségességét.⁷

E deklarációból levonható *egyrészt* az a következtetés, hogy az autonómia nem abszolút kategória – az adott ország társadalmi, berendezkedésének függvénye –, következésképpen országonként változhat tartalma, megjelenési formája, mozgásteret. *Másrészt* a Magna Charta

a politikai és gazdasági hatalomtól való elkülönülését hangsúlyozza, és az egyetemek erkölcsi, szellemi függetlenségét emeli ki: ezt a fajta függetlenséget jóval lényegesebbnek tartja a gazdasági autonómiánál.⁸

II. Az autonómia fogalmáról és annak elemeiről

1. Az autonómia fogalma legáltalánosabb értelemben valamely intézménynek, szervezetnek, közösségnek az a joga, hogy belső ügyeit más hatóságtól többé-kevésbé függetlenül, saját rendtartása szerint – választott vezetői útján – maga intézi. A szó görög eredetű, az „auto” (ön) és a „nomosz” (törvény) szavak összetétele. Eredeti görög jelentése szerint saját törvények szerint élés, öntörvényűség, önállóság húzódik meg a fogalom mögött.⁹ Gergely Jenő megfogalmazása szerint az autonómia az egyének kisebb vagy nagyobb létszámú, valamilyen közös cél, adottság, érdek, ideológia, vagy vallás mentén önszerveződéssel létrejött közösségeinek sajátja, amelyeknek működését a maguk által alkotott szabályok a hatályos állami törvények keretei között biztosítják, s ehhez függetlenségüket nem, vagy forrásait tekintve csak részben korlátozó anyagi eszközökkel rendelkeznek.¹⁰ Ebből következik, hogy az autonómiával rendelkezőknek minden politikai és gazdasági hatalommal szemben erkölcsi és szellemi vonatkozásban függetlennek kell lenniük. Másként közelítve: az autonómia valamely közösség önrendelkezési joga, minden idegen, külső hatalomtól való függetlensége. Az autonómia a nem állami szervezetek azon képessége, hogy saját ügyeik intézésére – többnyire jogi természetű – szabályokat alkothassanak.

Az autonómia közjogilag – véleményem szerint – elsősorban normaalkotásra való képességet jelent. Az autonóm szervezetek normaalkotásának az állam jogalkotó tevékenysége szab határt: nem alkothatnak a hatályos jogszabályokkal ellentétes tartalmú (belső) normákat. Az állam biztosítja az autonóm szervezetek belső normáinak érvényesíthetőségét, ez azzal is együtt jár, hogy fenntartja magának azt a jogot, hogy az autonóm szervezetek működésének jogszabályszerűségét ellenőrizze. Az autonómia gyakorlásának formája az önkormányzat: olyan szervezet, amelynek segítségével saját ügyeit minden más hatóságtól függetlenül önmaga intézi. Megjegyzendő, hogy napjainkban számos eltérő típusú autonómiáról beszélhetünk: más funkciót látnak el többek között az autonómiával rendelkező közigazgatási szervek, a kamarák és köztestületek – kitüntetett módon: a Magyar Tudományos Akadémia –, a társadalombiztosítási szervezetek, az egyházak, és a felsőoktatási intézmények.¹¹

Lényeges megjegyezni, hogy az autonómia nem abszolút kategória. Kialakulása, fejlődése és működése bonyolult, nehezen áttekinthető jelenség. Tartalma, megjelenési formája, mozgásteret koronként és országonként változik, az adott ország társadalmi berendezkedésének, nemzeti kultúrájának függvénye, s annak történelme során alakul ki, következésképpen országonként és koronként változik a tartalma, megjelenése és mozgásteret. Kétségtelenül vannak állandó kritériumai is: ilyen a politikai és gazdasági hatalomtól való elkülönülés, továbbá az autonómiával bíró testület, intézmény, szervezet erkölcsi és szellemi függetlensége.¹²

2. Az autonómia eredetét vizsgálva két felfogást különböztethetünk meg. Az *originarius* elmélet szerint az autonómia az egyes közösségeket „eredendően” (*sui iuris*) megilleti, azaz az autonómiát nem az állam határozza meg, az nem az államtól származik. A *derivatív* elmélet szerint az autonómia forrása mindig egy magasabb (pápai, fejedelmi, állami, stb.) hatalom. Ennek értelmében az autonómia csak akkor és annyiban létezik, amennyiben az állam a saját hatalmából valamennyit átruház.¹³ A szakirodalomban felmerül olyan nézet is, amely szerint egyik felfogás sem abszolút érvényű.¹⁴

3. Az autonómia szintjeit, strukturáltságát tekintve ugyancsak eltérő álláspontokkal találkozhatunk; abban van csupán egyetértés, hogy az autonómiák általános szabályozottságukat és kereteiket illetően meghatározhatók és elhelyezhetők a társadalom

szerveződésének strukturális hierarchiája szerint is. *Gergely Jenő* e tekintetben három „szférát” vagy szintet különböztet meg: a makroszintet vagy makroszférát, a mikroszintet vagy mikroszférát, és a köztes szintet vagy mezzoszférát. A makroszférába tartozik a politika, az állami szint a törvényhozással és a kormányzattal (végrehajtó hatalommal). Ez a szféra – nézete szerint – törvényhozó, végrehajtó és ellenőrző tevékenységet végez. A mikroszféra az egyének szintje; tágabb értelemben a munkavállalók, a kisvállalatok stb. tartoznak ebbe. A mezzoszféra „köztes közeg” a makro és mikroszféra között, intézményekből, képviselői szervekből áll, s átfogja a társadalom egészét vagy annak egyes rétegeit, csoportjait.¹⁵ Az első két szférát *Farkas György* szerint primer szintnek lehet tekinteni, míg a mezzoszféra, a köztes szféra intézményei, szervezetei és tevékenysége szekunder jellegű. A makro- és mikroszféra saját meghatározottsággal létezik és működik, mindegyiknek van saját struktúrája. „A szekunder jellegű mezzoszféra szervezetei, intézményei ehhez képest a makro- vagy mikroszféra által meghatározott közegben és általuk meghatározott feladatok ellátására jönnek létre és működnek”.¹⁶ A *Gergely Jenő* által említett „mezzoszféra” szervezeteit *Kozma Tamás* „köztes szervezeteknek” nevezi, és megállapítja, hogy ezek a szervezetek egyszerre több célt is szolgálnak: egyrészt lehetővé teszik, hogy a közvetlen kormányzati ellenőrzés csökkenjen a felsőoktatás felett, másrészt hozzájárulnak az intézmények autonómiája növekedéséhez.¹⁷ *Barakonyi Károly* szerint az autonómia az önkormányzat külső oldalát kifejező fogalom, lényegében az önkormányzat függetlenségére utal.¹⁸

4. Megállapítható, hogy az autonóm szervezetek működése – az Alkotmányban garantált alapvető szabadságjogok és köteleességek mellett – fontos biztosítéka az egyes egyének és az egyének tágabb vagy szűkebb közösségei egyéni és kollektív jogai biztosításának. *Gergely Jenő* szerint az autonóm szervezetek nem tekinthetők a társadalom, a közjó érdekeit elsődlegesen reprezentáló és szolgáló szuverén állam kompetenciája megkérdőjelezőinek vagy kisajátítóinak, hanem a saját maguk iurisdikciója szerint működő szerveződések közötti célszerű munkamegosztásnak. E szervezetek nélkülözhetetlen elemei a társadalom szerves működésének, működtetésének, s mint ilyenek, kiegészítik vagy szükség szerint részterületenként és részfeladatokban helyettesítik az állam végső soron ugyanilyen funkciójának megvalósulását. Az autonóm szervezetek, mint az önkormányzás hatékony szervei és intézményei biztosítékát képezik a demokrácia kibontakozásának és érvényesülésének is.¹⁹

III. A felsőoktatási autonómia, mint speciális autonómia

1. A felsőoktatási autonómia tekintetében különös hangsúlyt kap az a funkció, amely biztosítja a kulturális jogok – a tanszabadság és a tudományos élet szabadsága – érvényesülését. *Fábri György* szerint a felsőoktatási intézményi diskurzus fogalomkészletének kitüntetett darabja a tudományosság és az autonómia.²⁰ A tekintetben, hogy a felsőoktatásnak mekkora mértékben fogalmi ismérve a tudományosság, a különböző korok felsőoktatással foglalkozó gondolkodói eltérő nézeteket képviseltek, az azonban egyértelműen állítható, hogy a tudományosság, a tudomány jelen van a felsőoktatási szférában: erre a tényezőre a szervezeti-intézményrendszeri viták során – időnként implicit módon – gyakran hivatkoznak is a felsőoktatás szereplői.²¹ Ennél is elfogadottabb, már-már közhelynek tűnő megállapítás, hogy az autonómia a felsőoktatási intézmények működésének alapkövetelménye.

A felsőoktatási autonómia fogalma többféleképpen értelmezhető. Nem helyes azonban az autonómia fogalmát összetéveszteni az akadémiai szabadsággal (academic freedom), amely inkább a kulturális jogok szabadságjogi karakterével áll közelebbi kapcsolatban. Az – intézményinek nevezett – autonómia inkább öngazgatást jelent, az akadémiai szabadság pedig az egyén tevékenységére vonatkozik, bár kétségtelenül értelmezhető az intézmény

szintjén is. A felsőoktatási autonómia sokkal inkább egy intézmény, adott esetben valamely oktató és kutatómunkát egyaránt végző intézmény attribútuma. Valójában – a történelmi hagyományok alapján – *egyetemi privilégiumokról* van szó, amelyek a különböző történelmi helyzetekben más és más formát öltenek. Kétségtelen azonban az, hogy a felsőoktatás hagyományos, több évszázados, lassan évezredes autonómiája elengedhetetlen feltétele a tevékeny, produktív oktató- és kutatómunkának.

Megítélésem szerint a közfelfogás az autonómiát valamifajta önmagáért való értéknek fogja fel, és nem teszi fel magának a – klasszikus – kérdést: mi a célja (az autonómiának)? Másként megfogalmazva: a tudományosság követelménye nélkül is olyannyira egyértelmű volna az autonómia biztosításának elvárása?

A felsőoktatási intézmény autonómiát megalapozó – ismétlem: közhelyektől sem mentes – érvkészletének legbecesebbje szerint a felsőoktatási intézmény azért követel magának legitim módon autonómiát, mert a tudományos munka (kutatás és oktatás) ebben a szervezeti megoldásban művelhető hatékonyan. *Fábri György* szarkasztikus megállapítása szerint „a tudomány már csak ilyen dolog, öntörvényű értékszempontok jellemzik”²²; megítélésem szerint ugyanez történik a döntési kompetenciák meghatározásánál is: a tudományos fokozatokról, tantervekről, kinevezésekről az intézmények aszerint delegálják a jogköröket a megfelelő testületekhez, hogy a tudományos döntésképeséget mennyire *feltételezik* tagjaikról, „merthogy a tudomány már csak ilyen dolog”, nem érthet hozzá mindenki egyformán.²³ Az autonómiát ösztönösen is önértéknek tekintjük, így az igazolás és az alátámasztás kölcsönösnek látszik. Az autonóm tudományszerveződés elve arra hajlamosítja felfogásunkat, hogy a létező és elfogadott tudós közösségeknek autoritást tulajdonítsunk a tudomány mibenléte, eredményessége és irányítása felett. Ez a kompetencia viszont jó eséllyel a hagyományos tudományfelfogást preferálja, hiszen értékelési mechanizmusai ehhez kötődnek.

2. A felsőoktatási autonómia fogalmáról számos nézet látott napvilágot. *Barakonyi Károly* szerint beszélhetünk többek között az egyetemek autonómiájáról (vagy egyetemi önkormányzatról), az oktatók autonómiájáról (az oktatók kutatási és oktatási szabadságáról), valamint a hallgatók autonómiájáról.²⁴ *Hamza Gábor* szerint a felsőoktatási autonómia olyan testületek, szervezeti egységek (kiváltképpen a kar) létét feltételezi, amelyek legalábbis relatíve függetlenek a külső körülményektől. *Hamza* szerint a „departement”, mint kisebb egység (...) nem tekinthető olyan egységnek, mely az autonómia reális hordozója.²⁵ *Berg* a kollektív autonómia jelentőségét hangsúlyozza az intézményi autonómiával szemben,²⁶ *Hrubos Ildikó* pedig az autonómiával járó felelősség szerepére mutat rá.²⁷ *Alain Renaut* szerint érdemes világosan megkülönböztetni az egyetemi autonómia „belső” és „külső” formáit. Míg a külső autonómia problémája mindenekelőtt az állam és az intézmény, illetve az egyetem és a társadalom viszonyában vetődik fel, addig a belső autonómia fontos – ám tagadhatatlanul nehezebben értelmezhető – fogalma főként az egyetem és az akadémia, univerzitás és fakultás, fakultás és diszciplína, valamint oktatás és kutatás, illetve tudomány és nevelés bonyolult kérdéskörének tanulmányozásában hívható segítségül.²⁸

3. Nézetem szerint a felsőoktatási autonómiát annak alanyain keresztül célszerű megítélni. Eltér ugyanis az egyének és az általuk alkotott szervezetek rendszerben betöltött szerepe és célja, ennek következtében pedig eltér autonómiájuk terjedelme is. Ennek alapján a felsőoktatás vonatkozásában beszélhetünk *egyéni és kollektív autonómiáról* annak függvényében, hogy az adott autonómiának minősíthető tevékenység egyéni vagy kollektív jellegű. Világosan látszik a kapcsolat az egyének és a közösségek autonómiája között: az egyénileg nem gyakorolható autonómiákat közösségek gyakorolják. A probléma mélységét e tekintetben az a körülmény jelenti, hogy a felsőoktatási kollektívák – egyetemi testületek – tagjai nem alkotnak homogén csoportot: megtalálhatóak bennük oktatók, hallgatók és egyéb státusban lévő személyek (képviselői) is. E kollektívák tehát különböző mértékű, célú és

terjedelmű autonómiákat egyesítenek, ennek következtében új minőséget, új autonómiát hoznak létre. Az *egyéni és kollektív autonómiák összessége együttesen jelenti a felsőoktatási autonómiát*, előbbieket tehát annak – eltérő minőségű – részeinek tekintendők. Megítélésem szerint ezek az autonómiák nem tekinthetők önmagukért való értéknek: közös funkciójuk szűkebb értelemben az akadémiai szabadság őrzése, tágabb értelemben pedig a kulturális jogok érvényre juttatása. A felsőoktatási jog elméletének e felfogás szerint tehát nem az a kulcskérdése, hogy van-e autonómiája az egyénnek vagy az intézménynek, hanem *egyrészt* az, hogy ez az autonómia meddig terjed, *másrészt* – legfőképpen – pedig az, hogy milyen mértékű autonómia szükséges ahhoz, hogy az akadémiai szabadság, illetőleg a kulturális jogok érvényre juthassanak. Kiemelendő, hogy az e kérdésre adandó helyes válasz a napi (felsőoktatási) jogalkalmazás problémáinak gyökeréhez is elvezet, világossá téve azokat az összefüggéseket, amelyek egyedi ügyek és konfliktusok mélyén meghúzódnak. Hangsúlyozandó, hogy a téma annak elméleti jellege ellenére sem érthető meg konkrét (felsőoktatási) jogesetek ismerete nélkül, ám ez az állítás fordítva is igaz: kizárólag esetjogi szemlélettel nem oldhatóak meg a felsőoktatási jog alkalmazásakor – mindennaposan – felmerülő kérdések.

5. A felsőoktatási autonómia kérdéskörének vizsgálatakor elengedhetetlenül szükségesnek látszik annak megvilágítása, hogy a fogalom eredetekor milyen jelentéstartalommal bírt, és e jelentéstartalomnak milyen módosulásai voltak a különböző korszakokban.

III. A felsőoktatási autonómia fogalmának kialakulása

1. Bevezető gondolatok

A téma érdemi részeinek tárgyalása előtt szükséges rögzíteni, hogy jelen fejezet eredményei semmiképpen nem értelmezhetőek felsőoktatás-történeti produktumként. Annál egyrészt kevesebb, másrészt többre vállalkozik. Kevesebb annyiban, hogy nem kívánja bemutatni a különböző korszakok felsőoktatás-történetének valamennyi aspektusát, többre pedig annyiban, hogy választott szempontjának – az autonómia-fogalom változásának – kifejtése érdekében rendszerezi és értékeli a történettudomány eredményeit.

Ezeknek az eredményeknek az értékelése és hasznosítása azért tűnik *egyrésztől* hasznosnak, mert a figyelmes szemlélő számára nyilvánvalóvá válhat, hogy a napjainkban zajló Bologna-folyamat alappillérei nagy mértékben hasonlatosak a középkori egyetem alapgondolataihoz. Különösen szembetűnő párhuzamok figyelhetők meg a hallgatói mobilitás, a lépcsős képzési szerkezet, a nemzeti hagyományok ápolása, és a közös kommunikációs csatorna – a középkorban a latin, napjainkban leginkább az angol nyelv – kialakításának szempontjából.

Lényegében azt mondhatjuk, hogy az „új Európa” is olyan értékek megteremtését tűzi ki maga elé, amelyek a középkori egyetem esetében még természetes módon léteztek, majd az idők folyamán eltűnéhez jutottak. *Barakonyi Károly* kutatási eredményeinek²⁹ nyomán ezen értékek lényegét az alábbiakban ragadhatjuk meg:

A hallgatói mobilitás a középkorban természetes jelenség volt, mint az is, hogy az egyetemen szerzett diplomát valamennyi országban elfogadták. Hasonló a helyzet az oktatói mobilitással is. Az egységes Európai Felsőoktatási Térség kialakítása ismét megfogalmazta céljai között a hallgatói és oktatói mobilitást, a diplomák transzparens és általánosan elfogadott rendszerének újbóli létrehozását.

A lépcsős képzési rendszer: a középkorban a tanulmányok első szakasza (artes) alapozó jellegű volt, erre épült rá a speciálisabb szakterületi képzés (orvosi, jogi, teológiai tanulmányok).

A korai specializáció elkerülésének kérdése a középkori egyetem esetében fel sem merült: csak az artium fokozat megszerzése után vált lehetővé a szaktudomány-választás, a specializált tanulmányok folytatása.

A nemzeti hagyományok ápolása lényeges kérdésnek bizonyult, hiszen a középkori egyetem első szervezeti kereti (nációk) éppen a nemzeti hovatartozás alapján alakultak ki.

A *középkorai alapozás* jelentőségét mutatja, hogy a párizsi egyetemnek közel 10 ezer diákja volt, de túlnyomó többségük középszintű tanulmányokat folytatott, természetes kiválasztódással csak a legtehetségesebbek folytattak egyetemi szintű tanulmányokat - lásd a mai időkben külföldön a felsőfokú szakképzés, a community college rendszerének kialakulása, térhódítása stb.

Az *oktatás nyelvének egységesítése* eredményeképpen ez a nyelv a középkorban általában a latin volt; napjainkban ezt a szerepet egyre inkább az angol nyelv kezdi betölteni: eleinte a tudományos életben, de mára már egyre inkább az oktatásban is (lehetővé téve ezzel az intenzívebb hallgatói mobilitást).

A Bologna-folyamat, mint napjaink felsőoktatási folyamatainak alfája és omegája, alapjaiban befolyásolja a szféra valamennyi történést, ekként kiemelkedő jelentőséggel bír az autonómia kérdéskörének vizsgálatakor is.

A történettudományi jellegű kutatások hasznosságának *másik* aspektusa abban jelölhető meg, hogy általa érthetővé válnak a napjainkban is oly nagy jelentőséggel bíró egyetemi tradíciók, amelyek eredete nem egyszer az idő homályába vész. Ennek következménye, hogy a külsőségek és alkalmazott rítusok mögötti eredeti tartalom immár ismeretlenné válik, új tartalmat viszont – éppen az ismeretek szegényes volta miatt – nem nyer.

Egyrészt tehát az elavult és nemritkán anakronisztikusnak nevezhető struktúrák és folyamatok felszámolásra váró rendszere, másrészt pedig a feléleszteni kívánt középkori célkitűzések kettőssége jellemzi napjaink felsőoktatási rendszerét. Az ellentét azonban nézetem szerint csak látszólagos: az összefüggés akként ragadható meg, hogy a hatékonynak korántsem nevezhető struktúrák megújítása *elengedhetetlen feltétele* a középkor óta elfeledett, és napjainkban ismételen előtérbe került célok megvalósításának. Korunk felsőoktatási intézményei jelenlegi állapotukban erre alkalmatlanok. Az újszerű szociológiai, irányítás-tudományi kutatások lényeges értékekkel gazdagították már a témát, ám napjainkig a közjogtudomány nem fordított kellő figyelmet az ilyen jellegű vizsgálatoknak. A kérdéskör vizsgálata ugyanakkor elengedhetetlennek tűnik egyrészt a felsőoktatási változások napjaink társadalmára gyakorolt kiemelkedő hatása miatt, másrészt a releváns alapjogok tartalmi és funkcióbeli megváltozásának kapcsán. Ahhoz, hogy ezekre a közjogi szempontból releváns és értelmezhető problémákra választ találjunk, az autonómia fogalmán keresztül vezet az út: feldolgozásra és megértésre vár az autonómia tartalmi változásainak megértése mind a (köz)jogelmélet, mind a (köz)joggyakorlat szemszögéből. Előrebocsátva: e kutatások elvezethetnek az autonómia céljellegéhez képest annak eszközjellegét valló felfogás térnyeréséhez.

2. Az autonómia fogalmának eredete

1. A középkori egyetem tradícióinak ismerete nélkül a mai magyar egyetemi élet sok jellemzője nem érthető meg, nem magyarázható. Egyrészt, a középkori egyetem egyes intézményei mára szerepüket veszítették: a felsőoktatási modernizáció egyik feladata az elavult és még napjainkban is továbbélő hagyományos struktúrák felszámolása és átalakítása. Másrészt, a középkori egyetem tradícióinak tanulmányozása olyan szemléletet, megoldásokat, rítusokat stb. mutat, amelyek továbbvitele vagy modern formában való feltámasztása a Bologna-folyamat tükrében is aktuális feladatunk a hazai felsőoktatás modernizációja során.³⁰ Az európai egyetemek (köztük a hazai egyetemek) értékrendje, szervezeti kultúrája, működése mélyen ágyazódik a középkori humanista hagyományokba. Ideák, értékek, számos szokás, cím, szimbólum, ceremónia, de még szervezeti megoldások, választási procedúrák, egyes tisztségek is túléltek az évszázadok viharait.³¹ A megváltozott társadalmi-gazdasági környezet, a megváltozott intézmény elengedhetlenné teszi a felsőoktatás szerepének újragondolását, eszköztárának megújítását,³² amely nézetem szerint együtt kell, hogy járjon az autonómia fogalmának (újra)értelmezésével is.

2. A középkori egyetem kialakulása az európai kultúrkör egyik legjelentősebb és talán legidőállóbb intézményének a létrejöttét jelentette. Tanárok és diákok együttesen hozták létre azokat a sajátosan *privilegizált testületeket*, amelyek statútumaikkal és adminisztratív gépezetükkel, jól szervezett belső életükkel, pontosan rögzített tanmenetükkel valamint tudományos előmeneteli rendszerükkel máig mintaadói legmagasabb szintű „iskoláinknak”, az egyetemeknek. Egyetértéssel fogadhatjuk ezért *Ferencz Sándor* gondolatát, aki szerint ezekhez hasonló az úgynevezett klasszikus civilizációk nem produkáltak.³³ Megállapítható továbbá, hogy az „európai egyetem” – a katolikus egyház után – alighanem a nyugati világ leghosszabb folyamatos történettel rendelkező társadalmi alapintézménye.³⁴ *Barakonyi Károly* szerint az első középkori egyetemek spontán módon jönnek létre bizonyos szellemi szükségletek kialakítására.³⁵ Ennek – stílusosan – iskolapéldája az első valódi egyetem, amely Párizsban jött létre 1200 körül: a Notre Dame tanárai hozták létre, szabályozására pedig csak később, 1215-ben került sor.³⁶ Ezt követte a bolognai egyetem, ahol először szerveződik meg a hallgatóság: egyesülésüket eleinte *corporation*nak, majd *universitas*nak nevezik.³⁷ *Andreas Gläser* is kiemeli, hogy az első egyetemek „mindenfajta formális alapító okirat nélkül” jöttek létre.³⁸ Európa első egyetemei (az említettek kivül: Padova, Oxford, Salamanca, stb.) kettős értelemben véve *universitasok*.³⁹ *Universitas* a középkori egyetem egyrészt azért, mert *valamennyi* tudományt képviseli (*universitas literarum*), másrészt azért, mert *nem csak egy adott néphez, nemzethez kapcsolódik* (*universitas nationum*). Megítélésem szerint ez utóbbi tényezőre vezethető vissza az, hogy az autonómia *attributuma* a klasszikus egyetemnek: az egyetemek az európai népek közösségének kifejezői voltak évszázadokon keresztül mindaddig, amíg „nemzetietlen” jellegüket el nem veszítették.⁴⁰ *Hamza Gábor* szerint tendenciaszerűen érvényesül az, hogy az egyetemek, autonómiájukat fokozatosan elveszítve – nemritkán – állami intézményekké váltak. A testületi, korporációs jelleg egyre inkább háttérbe szorult, veszített a súlyából: az *universitas* egyre nagyobb mértékben szűnt meg klasszikus értelemben vett *universitas* lenni.⁴¹ Az „*universitas*” szónak eredendően semmi köze sem volt a tudományok vagy tanulmányok egyetemességéhez. A kifejezést a tizenkettedik századtól kezdődően egészen a tizennegyedik század végéig igen tág értelemben használták: általában jelölte a *közös érdekű és jogi státusú emberek* csoportját, magát a csoportosulást, de a mai értelemben vett *testületet* is. A fogalom egyszerűen tanárok és diákok csoportosulására vonatkozott, és tulajdonképpen azokat a *személyeket* jelölte, akiket az adott egyetemi szervezet tömörített. Csak a tizennegyedik-tizenötödik század fordulójától kezdik – a *collegium*, a *congregatio* vagy a *corpus* mintájára – az *universitas* kifejezést az *akadémiai testületek* megkülönböztető terminusaként használni.⁴²

A kifejezés tehát a középkorban, egyszerűen személyek összességét jelölte. A középkori egyetemek *testületek* voltak – a mesterek és/vagy a diákok testületei.⁴³ Ebben az értelemben, mint *Rashdall* hangsúlyozza: „az ókori világ legműveltebb társadalmi ... nem ismertek egyetemet”, s „teljesen félrevezető ennek az elnevezésnek alkalmazása az ókori Athén vagy Alexandria iskoláira”.⁴⁴ „Ahol van felsőoktatás – írja *Rashdall* – „ott nyilvánvalóan az abban szerepet játszó tanároknak is lenniük kell, és valószínű, hogy ilyen vagy olyan tanulmányi irányok kapcsán bizonyos helyszínek kiváltképpen híressé válnak.” Ám – amint azt *Nyíri Kristóf* megállapítja – nem szükséges, hogy a tanárokat valamely – több-kevesebb előjoggal és autonómiával bíró – testület egyesítse.⁴⁵ Ezt az újítást kétséget kizáróan a középkornak köszönhetjük: az általunk ismert formában az oktatói testületek, a tanszakok, a vizsgák és címek/fokozatok a középkor közvetlen örökségei.⁴⁶ A maga korában tehát szorosan egymásba fonódó gazdasági, társadalmi illetve kulturális átalakulások gyümölcse volt a középkori *universitas*:⁴⁷ ez volt az egyetemi szabadság szokásjogi úton (*per consuetudinem*) kifejlett korszaka, amely fő vonásaiban a 13-14. század fordulójáig nyomon kísérhető maradt.

3. Az *universitas* mellett a *studium generalé*nek tulajdoníthatunk nagy jelentőséget, amely fogalom inkább közelít az egyetemmel kapcsolatos mai felfogásunkhoz. A kezdetben használt

studium generale⁴⁸ elnevezés nem jelenti még a tudományok összességének központját: inkább arra utal, hogy az előadások nyilvánosak, a világ bármely tájékról jöhetnek tanulni vágyó ifjak.⁴⁹ Az egyik „kézzelfogható” kiváltsága a studium generalének az volt, hogy javadalmazott klerikusát arra az időre is megillették e javadalom „gyümölcsei”, amikor nem tartózkodott a studium generalében.⁵⁰ A másik, sokkal inkább szellemi természetű privilégiuma a studium generalének a *ius ubique docendi* volt. Ez a studium generale tudományos fokozatának birtokosát az adott diszciplínában tanítási joggal ruházta fel más egyetemeken, anélkül, hogy további vizsgálatoknak kellett volna eleget tennie.⁵¹ A középkori universitas kebelén belül ennek keretében egyfajta sajátos (teljes) szellemi szabadság érvényesülhetett, mert ha a viszonyok netán erre kedvezőtlen fordulatot vettek volna, úgy a magisterek hallgatóikkal együtt elvándoroltak volna oda, ahol a studium generale szabadsága akceptáltatott.⁵² *Le Goff* joggal mondja tehát, hogy a céhpolgárság korporációival egyidejűleg jöhetett létre a studium generale autonómiája.⁵³

Megállapíthatjuk, hogy a *studium generale* a tizenharmadik század első felében már részben megjelenő, 1300 körül kikristályosodó és a tizennegyedik századra szigorúbb jogi tartalmat is nyerő terminus technicus a középkori egyetemi életnek. Minden intézményre kiterjeszhető pontos tartalma ugyan nem adható meg, de alapvető közös vonásai megfogalmazhatóak. *Ferencz Sándor* szerint a studium generale lényegében tanárok és diákok jelentős törvénykezési autonómiával, státutumok felállításának és saját tisztségviselőik megválasztásának jogával, valamint pecséttel, a hitelesség elismert attribútumával rendelkező céhszerűen szövetkező szerveződése, amelynek az "artes" mellett legalább egy magasabb fakultása (teológiai, jogi vagy orvostudományi) is van.⁵⁴ A tizenharmadik században a "generale" státushoz előbb vagy utóbb pápai, illetve uralkodói megerősítéssel kellett rendelkezniük az egyetemeknek.⁵⁵

4. A studium generale, de még inkább az universitas fogalma alatt a középkorban egyfajta autonóm tevékenység nyert védelmet azáltal, hogy a közösség tagjai együttesen léptek fel az egyházi és a világi hatalmasságokkal szemben, és a városon belül is testületileg képviseltették magukat.⁵⁶ Az észak-itáliai, a dél-francia, illetve a párizsi egyetemek első századai ezeken az alapokon épültek fel.⁵⁷ Az universitas scholarium és az universitas magistrorum egyesülése alapján jött létre tehát ez az autonóm közösség, amely biztosította az egyházi és világi hatalmasságok gyámkodásától mentes szellemi szabadságot, illetve az universitas belső demokratizmusát. Tagjait erkölcsileg és anyagilag is védelmezte, amelynek jó példája a – már említett – *ius ubique docendi*⁵⁸, illetve az universitas tagjai feletti önálló juriszdikció: az egyetemek szinte a kezdettől megkapták a bíraskodás jogát, ami egészen a modern időkig fennmaradt.⁵⁹

5. Megállapítható, hogy az egyházi és világi hatóságok az egyetemeket – azok teljes autonómiájának elvesztése után – privilégiumokkal látják el. Így például III. Honorius pápa 1233-ban kimondja az előadások tartásának jogát (*venia legendi*), I. Frigyes a hallgatók szabad utazását biztosítja⁶⁰. A privilégiumok egy részét a pápa, más részét a császár (fejedelem) biztosította, ezért az alapító okleveleket rendszerint mindkét fél kiadta.⁶¹

6. A 13. század a középkori (autonóm) szabadságnak az évszázada volt, amikor az universitas harca úgy a világi, mint az egyházi befolyás ellen jobbra sikeresen megvívható volt. Három alapvető egyetemi kiváltságról szoktak megemlékezni, amely a tudomány szabadságának kiteljesedését eredményezte: a *secessio* jogát, amely az universitas gyakori elvándorlásával torolta meg az autonómia csorbítását, a már felidézett *licentia ubique docendi* jogát, illetve a tulajdonképpeni egyetemi autonómiát. Ez utóbbi kiváltságok igen nagy gyakorisággal statutumokban is lerögzítettek, ennek ellenére a század második felében illetve a 14. században már a pápaság fennhatósága alatt találták magukat meg az említett nagyhírű egyetemek is. A közép-európai térség nagy egyetemalapítási mozgalma (14-15. sz.) egybeesik jobbra a pápai megerősítéssel alapozott egyetemek keletkezésével. A középkori egyetemek

arisztokratizmusának visszahatásaként a reneszánsz illetve a humanista eszmék térhódítása új távlatokat nyitott, miután ismét a polgárosodás eredményei ösztökélték a tudomány felszabadításához fűződő várakozásokat. A „polgárság fejlődése nem fért össze többé a hűbéri rendszerrel”, de az adott társadalom gyökeres átalakításáról még nem lehetett szó. Lázás egyetemalapítások kora ez (a 14-15. sz.), amidőn szinte mindenütt feltűntek az Itáliából behívott neves humanista gondolkodók, akik jobbára az önálló államelméleti-jogi tudományosság megteremtésében ill. az orvostudományok, a csillagászat, stb. körében is gyakran iskolateremtő tevékenység kezdeményezői lettek. Ehhez persze az egyetemi szabadság újraélesztését kellett vállalniuk.

3. Záró gondolatok

A fenti alapvetések azok, amelyek a téma, az autonómia-történet megalapozásában a legjelentősebbnek bizonyulnak. A felsőoktatási intézmények kezdeti autonómia-története felfogható egyfajta lavírozásként is a pápai, a helyi egyházi és/vagy világi, valamint az uralkodói érdekek erőterében. *Ferencz Sándor* megállapítja, hogy a valamennyi csoport és réteg érdekét végső soron keresztelni hivatott egyetem számára, mint annak idején a koldulórendek számára, elkerülhetetlen lesz, ám nem mindig kétségbevonhatatlan értékű a *pápai védelem és támogatás*, s leginkább annak szükségszerű velejárója: a *befolyás*, illetve *fennhatóság*.⁶² Ekként az autonómia külső oldala ideiglenesen csorbulni látszik; az egyházi autoritások beavatkozása az egyetemek szellemi életébe azonban ebben a korszakban megszokott és természetes dolog volt. *Borbély Gábor* kutatásai nyomán megállapítható, hogy az egyetemek (a városi vagy királyi alapításúak is) ettől kezdődően valamelyest egyházi testületek voltak: egyházi joghatóság alatt álltak, s szabadságuk nem tanszabadságot jelentett, hanem azt, hogy klerikus tagjaik ellen a világi hatóságok nem járhattak el.⁶³

A felsőoktatási autonómia kialakulásának fentebb részletezett meghatározó tényezői napjainkig befolyásolják a felsőoktatási szférát: az újra és újra felmerülő, az intézmények mindennapi életét befolyásoló viták során rendszerint felmerül az egyetemek középkortól meglévő autonómiájára való hivatkozás. A fentiekben látható volt, hogy az autonómia a középkorban sem volt korlátlan – nem is lehetett az – ekként az erre való hivatkozás megalapozatlan következtetésekhez vezethet, és vezet is. A „parttalan szabadság”-elméletét ugyanakkor már a XIX. század felsőoktatási rendszerének és annak elméletének alakítói – elsősorban *Humboldt*, *Savigny*, *Fichte* és *Schelling* – is meghaladták; további kutatások folytatását igényli annak igazolása, hogy az autonómia fogalma milyen változásokon esett át a középkort követő évszázadokban, és milyen tartalmat hordoz napjainkban.⁶⁴ E kutatások célja nem lehet más, mint annak meghatározása, hogy milyen szerepet tölt be a felsőoktatási autonómia napjaink felsőoktatási rendszerében, illetőleg az, hogy miként szolgálja a kulturális jogok érvényesülését.

¹ Lásd összefoglalóan: Philip H. Coombs: *The World educational Crisis – A System Analysis*, Oxford University Press, 1968. Magyar nyelvű kiadása: *Az oktatás világválsága*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1971.

² Redl Károly: *A fakultások vitájának előtörténetéhez*, In: *Az európai egyetem funkcióváltozásai* (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 57. o.

³ Ennek összefoglalását lásd: Tóth Tamás: *Európai egyetemek és modern filozófiák*. In: *Az európai egyetem funkcióváltozásai* (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001.

⁴ Barakonyi Károly: *Rendszerváltás a felsőoktatásban*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004. 48. o.

⁵ U. o. 51. o.

⁶ *Ferencz Sándor*: *A középkori egyetem* In: *Az európai egyetem funkcióváltozásai* (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 45. o.

⁷ A Magna Charta Universitatum angol nyelvű szövegét lásd: http://www.magna-charta.org/pdf/mc_pdf/mc_english.pdf. A szöveg beható elemzését lásd: Hrubos Ildikó: *a 21. század egyeteme*,

<http://www.tki.pte.hu/doktori/files/EDUCATIOHrubos21%5B1%5D%5B1%5D.szazad.doc>, illetve Barakonyi, i. m.51.o.

⁸ u. o. A Magna Charta részletes elemzése kívül esik e tanulmány tartalmi keretein.

⁹ A szó elemzéséről lásd: Barakonyi: i. m. 49. o.

¹⁰ Gergely Jenő: Az autonómiáról általában. In: Autonómiák Magyarországon 1848-2000 (szerk. Gergely Jenő), L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2005, 19. o.

¹¹ E tanulmány – a tartalmi keretek okán – nem tekinti feladatának, hogy az autonómiák közötti különbségekre rámutasson, inkább a közös jellemzőket kívánja feldolgozni. Szerző az autonómiák összevetésének a későbbiekben önálló tanulmányt kíván szentelni.

¹² Gergely: i. m. 20. o.

¹³ Barakonyi: i. m. 50. o.

¹⁴ Gergely: i. m. 20. o.

¹⁵ Gergely: i. m. 21. o.

¹⁶ Farkas György: Kamarák és vállalati érdekképviselők az integrációs felkészülésben, Budapest, 2000, 13. o.

¹⁷ Kozma Tamás: Kié az egyetem? Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2004, 54. o. A felsőoktatásban jelen lévő „köztes szervezetek” jelentőségét e tanulmány tartalmi keretei miatt ehelyütt nem áll módomban értékelteni. E témában lásd: Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia alakító tényezői (kézirat, megjelenés alatt).

¹⁸ Barakonyi: i. m. 50. o.

¹⁹ Gergely: i. m. 24. o.

²⁰ Fábri György: Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon In: Az európai egyetem funkcióváltásai (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 144. o.

²¹ Ennek részletes kimutatását l. Fábri György: *Higher Education and Research in Hungary during the Period of Social Transformation 1990-1992*. Wien: Institut für die Wissenschaften vom Menschen, 1993.

²² Fábri György: Egyetemi átalakulás és tudományos gondolkodás a mai Magyarországon, 144. o.

²³ u. o.

²⁴ Barakonyi: i. m. 52. o.

²⁵ Hamza Gábor: Az egyetemi autonómiáról I. In: Magyar Felsőoktatás, 1995/5-6. sz. 10. o.

²⁶ Berg, C.: Academic Freedom and University Autonomy. CEPES Papers On Higher Education, Bucharest, 1993.

²⁷ Hrubos Ildikó: A 21. század egyeteme In: Educatio 2006/4. 668. o.

²⁸ Renaut, A.: "L'exception française", in: *Le Monde de l'éducation*, octobre 1997, 104-107. o. Renaut nyomán e gondolatokat megfogalmazza Tóth Tamás is. Lásd erről Tóth Tamás: A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig In: Az európai egyetem funkcióváltásai (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 105. o.

²⁹ Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemről a Bologna-folyamatig, Magyar Tudomány, 2004/4. sz.

³⁰ u. o.

³¹ Tóth Tamás: A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig, 97. o.

³² Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemről a Bologna-folyamatig, Magyar Tudomány, 2004/4. sz.

³³ Ferencz: i. m. 33. o.

³⁴ Rothblatt, S. / Wittrock, B.: Introduction: universities and 'higher education', in: Rothblatt, S. and Wittrock, B. (szerk.): *The European and American university since 1800*, i. m. 1 old; Wittrock, i.m. 303 old. Idézi Tóth Tamás: A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig, 97. o.

³⁵ Barakonyi: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemről a Bologna-folyamatig, Magyar Tudomány, 2004/4. sz.

³⁶ Barakonyi: i. m. 25. o.

³⁷ Barakonyi: i. m. 26. o.

³⁸ Andreas Gläser: Die Studierfreiheit. Analyse eines ungeklärten „Grundrechts” in historischer und europäischer Perspektive. In: Der Staat 47. Band 2008, 214. o.

³⁹ Az európai egyetem két valódi archetípusaként Bologna és Párizs említendő. Bologna, a híres "*universitas studentium*", a jogi tudományok fellegváraként Európa első igazi studium generaléja volt, Párizs pedig mint "*universitas magistrorum et scholarium*", a teológia és a filozófia "legmagasabb fakultása", de mondhatnók, hogy az első számú tudományos centrum lett a kontinensen.

⁴⁰ Hangsúlyozom, hogy e megállapításom semmifajta negatív értéktartalmat nem hordoz; csupán arra utalok, hogy az „*universitas nationum*” klasszikus eszméje milyen mértékben befolyásolta az autonómia fogalmának tartalmát.

⁴¹ Hamza: i. m. 10. o.

⁴² Ferencz: i. m. 35. o.

⁴³ Hastings Rashdall, *The Universities of Europe in the Middle Ages*. I-II.köt. Oxford: Clarendon Press, 1895. 458. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Nyíri Kristóf: A virtuális egyetem felé In: Az európai egyetem funkcióváltozásai (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 166. o.

⁴⁶ Rashdall nyomán lásd Nyíri: i. m. 166. o.

⁴⁷ Bónis György: A jogtudó értelmiség a középkori Nyugat- és Közép-Európában. Értekezések a történeti tudományok köréből. Új sorozat 63. sz. 37-38. o.

⁴⁸ Az első pápai rendelet, amelyik használja a kifejezést, IX. Gergelytől származik és 1229-ből való. IV. Ince 1224/5 körül alapít *studium generalét* Rómában, a pápai kúrián. Ezek az alapítások már arra látszanak utalni, hogy *studia generalia* felállításának joga fokozatosan pápai, illetve uralkodói *előjoggá* válik. Lásd erről bővebben: Ferencz: i. m. 36. o.

⁴⁹ Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemről a Bologna-folyamatig, Magyar Tudomány, 2004/4. sz.

⁵⁰ Ferencz: i. m. 36. o. A tizenkettedik századtól kezdődően a pápák és püspökök általában külön artikulusban garantálták a hosszabb-rövidebb eltávozás jogát. III. Honorius pápa 1219-es *Super Speculam* bullája öt esztendeig garantálta a "nem helyben lakó klerikus" prebendiumát, illetve beneficiumát, föltéve, hogy teológiát tanult vagy tanított valamelyik elismert iskolában.

⁵¹ Ferencz: i. m. 36-37. o.

⁵² A jelentékenyebb szellemi központokban valóságos egyetemi városrész (Quartier Latin) is kialakulhatott, amelynek a területén a választott egyetemi tisztségviselők, illetve a különböző nációk testületei végezték a közügyeket.

⁵³ Le Goff, J.: *Les Intellectuels au Moyen Age*, Éditions du Seuil, 1957. Magyar nyelvű kiadását lásd: Az értelmiség a középkorban, Magvető Kiadó, Budapest, 1979.

⁵⁴ A bolognai diákok az egyetem "magna chartájának" tekinthető, az akadémiai szabadságokat rögzítő *privilegium scholarium*, az "Autentica Habita" (1155-58) alapján többek között tanáraikat és bíráikat is megválaszthatták.

⁵⁵ Ennek elmaradása csak a tizennegyedik századtól fordul elő. Az említett privilégiumok mellett a helyi (püspöki, érseki, városi, fejedelmi etc.) autoritásokhoz való viszonyaikban – mivel ez nem volt közvetlenül levezethető a *studium generale* státusból – igen eltérő kép tárulhat elénk. Megjegyzendő, hogy érseki vagy püspöki autoritás alóli mentességhez kifejezett pápai döntés kellett. Lásd erről bővebben Ferencz: i. m. 38. o.

⁵⁶ Bónis: i. m. 14. o.

⁵⁷ Denifle, H.: *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Berlin, 1885, 758.

⁵⁸ Hanuy, F.: *A közületek jogállása és az egyetemek*. Budapest, 1921, 17-18. o.

⁵⁹ Barakonyi Károly: Egyetemek irányítása – a középkori egyetemről a Bologna-folyamatig, Magyar Tudomány, 2004/4. sz.

⁶⁰ Lásd a Bolognai Nyilatkozatot, ahol ez a gondolat ismét megjelenik.

⁶¹ A pápaság és a császárság egyetemes kettős hatalma, annak ellenére, hogy feszültségekkel terhes és az erőviszonyok tekintetében ingadozó valóság volt, hosszú időn át az alapvető felfogás maradt. 1281-ben azonban egy német pap, Alexander von Roes kölni kanonok, aki a pápai udvarban élt, egy új elmélettel állt elő. Új elemet vitt a koncepcióba, és a két korábbi hatalom mellé egy harmadikat állított. Ez a harmadik hatalom a *studium* volt, tehát a tudomány, illetve a tudományos foglalatosság, a tanulmányozás. Megszületett tehát az *első európai integrációs elmélet*, amely a különböző európai népek közötti munkamegosztást és kooperációt vette alapul. Lásd erről bővebben Redl Károly: A fakultások vitájának előtörténetéhez, In: Az európai egyetem funkcióváltozásai (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 59. o.

⁶² Ferencz: i. m. 34. o.

⁶³ Borbély Gábor: Doktrinális konfliktusok a késő középkori egyetemeken In: Az európai egyetem funkcióváltozásai (szerk. Tóth Tamás), Professzorok Háza, Budapest, 2001. 47. o.

⁶⁴ Lásd erről bővebben: Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia XIX. századi változásairól (kézirat, megjelenés alatt), valamint Kocsis Miklós: A felsőoktatási autonómia tartalmának változása a XX. század elejétől napjainkig (kézirat, megjelenés alatt).